

Előjáróban

– Hát itt van! – mutat körül a fészkerben Wass Albert. – Csak keresgélj kedved szerint. Délben a hűtőben találsz jófajta gulyást, egyél! A korsóban tej is van bőven... – teszi hozzá, s fiatalos, kötődő mosoly suhan át a máskor komoly öreg arcon. Megjegyzése célzás arra, hogy előző este, amikor kiszikkadtan megérkeztem, annyi tejet döntöttem magamba, hogy a kutyáknak alig maradt valamiske. – Majd jövök, ha vége a Kiwanis-gyűlésnek. Áldjon meg a jó Isten! – búcsúzik a sokszor hallott módon.

Azzal egyedül hagy, én pedig rávetem magam az egymás hegyén-hátán tornyosuló ládákban, jókora kartondobozokban és tyűkültető kosarakban heverő ezer és ezer kéziratoldalra, egy gazdag írói életpálya írásos útjelző karóira.

Lám, itt a VALAKI TÉVEDETT eredeti kézírata az író saját kezű javításaival. Emitt meg a végtelen változat, ahogyan nyomtatásban megjelent. Máshonnan Esvány, a TERVBENEMILLŐ SZÉKELY főhőse kacsint rám; amott, abból a penészes iratcsomóból meg a CSÍKSZENTTAMÁS KÖVETET KÜLD Árva Áronja kiáltja erdélyi magyarok igazságát. Ezt itt, ezt a hártypapírra gépelt elbeszélést még nem láttam nyomtatásban. VIHAR A GEISTERWALDBAN a címe, és gondosan félreteszem.

Újra ismerős novellák, cikkek kézíratai bukkannak elő. Aztán egy mesejáték. A margójára írva: Kiadatlan. Egy vers kézírata, az ÜZENET HAZA címűé. A TIZENHÁROM ALMAFA teljes kéziratának másodpéldánya. Emitt ennek a novellának nincs befejezése. („Vagy negyven éve kezdtem el – mondja Wass Albert, amikor este megmutatom neki. – Most már magam se tudom, mért hagytam félbe. Ha akarod, befejezem.” Hogyne akarnám! Itt van a kötetben, FRÁSZKARIKAMACSKALIKALÓCITRONY a címe.)

Gyűlnek az asztal sarkán a kiadatlan kéziratok, s én csak kutatok mohón, bár már így is többet harácsoltam össze, mint amennyit a korlátok közé szorított terjedelmű kötetbe bele lehet préselni.

Megáll körülöttem az idő, ülök a kéziratrengeteg közepén, s gyűjtök, mint a hörcsög télire. Még ezt itt, aztán elég. Meg ezt a másikat, ezt mégse hagyhatom itt... És persze ezt se... Meg ezt se...

Bolond vagyok. Tisztára az. Már három novelláskönyvre való anyagot kapartam össze, s még mindig nem tudom abbahagyni.

– Nem ettél, te szerencsétlen? – riadok föl Wass Albert hangjára.

– Mért, hány óra van? – nézek bambán és kábultan az íróra, s kis híján rátámadok, hogy mit keres a saját fészkerében.

– Mindjárt négy. Nyolc órája gubbasztasz itt. Elment a józan eszed? – kérdi házigazdám.

El.

Kívánok A költő és a macska *olvasóinak ahhoz hasonló irodalmi élvezetet, mint amiben izzadtan, mocskosan, egy kiló porral a tudómben, szurtosan, szutykosan s olyan szagúan, ami egy füstös cigánynak is dicséretére válnék, nekem volt részem Wass Albert fészereiben azon a forró tavaszi napon ott a narancsfák és a ciprusok alatt.*

Dunai Ákos

Farkasok

A szemközi hegyen, melynek szürke hátát sárga nyírek és rőtbarna tölgycserjék tarkították, csak olykor dörrent el egy-egy lövés. Olyan volt ez az őszi alkonyodás mélységes csöndjében, mint amikor szellőtől borzolt sötét vizű tóba behull egy-egy lemálló kődarab. Csobban, riadt nagy gyűrűket vet, aztán a gyűrűk széthúzódnak, s elvesznek rendre a víz fodrai közt.

Ez a csönd is fodros volt. S meleg, mint valami puha, bélelt otthoni takaró. Volt benne kolomp, ahogy a juhok odaát a lankán lassan a falu felé haladtak. Marhabőgés a faluból, és kutyaugatás, s a kertek alatt a varjak lármás őszi csárogása. Hátral, az erdők közötti úton egy görnyedt, szomorú ember két tehénkét hajtott. A szekeren zsákok lehettek. Kenetlenül nyikorgott az egyik kerék. A cságotás átjött a puha, barna levegőn, és fájva rezgett meg Imre fülében.

Imre az erdőszélen állt, a védelmi állások mögött. Rücskös, vén tölgyfának támasztotta a hátát, az erdőket nézte, s a hegyeket, ahogy belenyújtóztak az estébe. Hallgatta a hangokat, melyeket a csönd szűrője szelídekké szűrt, akárcsak a távolság az emlékeket.

Valami csöndes szomorúság sajgott benne, ahogy ott állt az ismerős és mégis idegen hegyen, s szeme előtt régi, otthonos hegyek nyúltak föl az emlékezés egére. Valahol, valahol mélyen bent a lelke táján régi patakok zúgtak, fenyvesek suhogtak a szélben, s egy régi falu ismerős házai integettek.

Imre vadőr volt valahol a székely hegyek között. Háza ott állt a falu szélén, ahol az erdő a hegyekről lelógott, s ahol a pataknak még fenyves- és mohaszaga volt, s zúgása megtöltötte a völgyet békességgel. A ház ablakai az irtásra néztek, s ha az ember nyári estén a tornác padkájára kiült, érezhette az eper s a málna langyos illatait, ahogy a szellő átosont velük a ház előtt a falu felé.

Féléve már, hogy utoljára járt otthon. Féléve, hogy utoljára tartotta kezében a régi kétcsövű puskát, hogy utoljára megölelte a síró szemű asszonyt, s hogy Palikának trombitát ígért, s Ferkónak új sapkát öszire.

S már eljött az ősz...

Fájdalom kezdte fojtogatni az emlékeket. Ellenség uralkodik már azon a földön, a falvakon, a hegyeken, mindenütt. Ellenség. S vajon mi van velük? Julissal? Palikával? Ferkóval? Ki ügyel rájuk? Ki védi meg őket?

Az emberek annyi ocsmányságot beszélnek arról, ami odahaza van. Megölik a gyermekeket, húszasával mennek rá az asszonyokra!...

Ökölbe szorult a keze. Szemére súlyos köd ereszkedett, s a hegyek szelíd, barna színei elsötétedtek tőle.

– Csak otthon lehetnék legalább!

Valahol messze kattogni kezdett egy géppuska. Fölrezzent, önkénytelenül a puskájához kapott. Összehúzott szemmel figyelte a szemközti gerincet, de nem mozdult rajta semmi.

– Háború – sóhajtotta –, háború...

Összeszorult a szíve. Mereven maga elé nézett, a nyirkos őszi földre, és szeretete volna látni a falut, úgy ahogy van, tele idegen katonákkal, ellenséggel, tele bajjal és nyomorúsággal, s szeretete volna látni Julist és a gyerekeket és a házat, hogy vajon miképpen s hogyan... De nem lehetett. Csak úgy jelent meg előtte a falu, amilyenek utoljára látta. Békésen, tisztán, fehér házakkal, nevető ablakokkal. Julis is úgy, ahogy a kiskapunál áll, s utána néz, s minden úgy: az udvar, a ház, a patak, az erdő, s kereken a komoly szép hegyek.

Valahol a faluban bődült egy téhen. A hang melegen ömlött végig a csöndön, s jó otthoni istállószaga volt.

– Ősz van – jutott eszébe –, szántani kellene... vetni... S látta a földet, ahogy puhán omlik az eke alatt, orrában érezte nyers, hűvös szagát, hallotta szinte azt a kellemes, halk sziszegést, azt a megszokott, régi neszt, amivel az ekevas hasítja a jól megérett földet... Olyan fájdalmas vágyódással látta s érezte mindezt, hogy a szeme sarkára kiült egy könnycsepp.

– Hej, világ, de elromlottál...

Sötétedett. Mintha lassan sok finom szürke szál ereszkedett volna alá valahonnan: a hegyek rőt lángja megfakult, színét vesztette az ég, párák gyűltek a völgybe, s már nem mosolygott a táj. Nyirkos szél indult, hideg, barátságtalan lett az ősz s az este s az erdő s a hegy, s az ég idegen, szigorú, ellenséges.

Elöl, a domb peremén egy ember mozdult. Megismerte a járásáról. Az őrmester úr. Odaintette a szakaszvezetőt, s valamit mondott neki. A nyirkos ősz esti csönd elkapott egy-egy foszlányt a beszédből, s végighurcolta az erdőszélen.

– Parancs... éjszaka visszamegyünk... tizenkét kilométer...

Imrében megnöttek a szavak, mint valami nagy, sötét, mérges gombák. Keserű gőzük elfektetette előtte a világot.

– Vissza... megint vissza... mindég csak vissza! Soha előre, haza! Csak vissza, vissza, vissza... meddig? Hova? Hej, könnyű másnak! A főhadnagy úr elvitette a családját Budapestre, az őrmester úr meg Pécsről való, s a többiek is... még van hova menjenek vissza. De Julissal mi lesz? Palikával? Ferkóval? Ki ad nekik enni? Ki szántja meg a földet, ki veti el a búzát, hogy jövőre legyen? Ki hordja le télen az erdőről a fát? Ki szerez ruhát, sapkát, kiscsizmát? Ki ügyel rájuk? Hej, könnyű annak, akinek van hova menjen vissza, mindég vissza... mi az annak:

nehány hegygel idébb vagy odább... De akinek az otthona marad el, az övéi, mindene, az egész hazája, s egyre messzibb, egyre messzibb!... Az mit csináljon? Az hova menjen majd, ha egyszer azt mondják az urak valahol a Tiszánál: „Na, fiúk, vége a háborúnak, mindenki mehet haza!” De hova haza, ha a határt addigra a Tiszáig is kitolják?

– Hej, Isten, te sem tudod már, hogy mit akarsz...

Ijesztő nagy némasággal szállt le az éjszaka. Csillag se gyúlt. A hegyek s az erdők kereken keserű, vad ködöket lázadtak a rájuk nehezedő éjszaka alatt.

Azon az éjszakán Imre lement a faluba. Akkor indult el, mikor a szakasz is mozgolódni kezdett már, hogy hátravonuljon. Az erdő szélén lopózkodott el, a fák között, hogy ne láthassa senki.

Odébb szőlők kúsztak föl a hegyoldalról, s a domb peremén torzonborz diófák őrködtek gondosan, hogy ne szaladhassanak be az erdőbe.

Csak ott bújott elő a fák közül. A szélső diófánál megállt és visszanezett. Figyelt. A hosszú erdőszél némán húzódott a ködbe és az éjtszakába, s hallgatott.

Arra nézett, amerre a védőállásokat sejtette a távol sötétjében. S a szakaszt. A bajtársakat, akik morogva, nehézkesen indulnak most a parancs szerint tovább, hátrafelé, egyre messzebb az otthontól, s a védőállást ott hagyják magára, mint egy csúnya, nagy sebet a hegyen.

Nézte a sötétséget, s búcsúzkodott. A főhadnagy úrtól, aki olyan szépen tudta mondani: „Meghalunk, fiúk, de nem hagyjuk elveszni a hazát!” S aki feleségét, két gyermekét már öt héttel ezelőtt elküldte Budapestre.

Az őrmester úrtól, aki Pécsről jött, hogy segítsen a székelyeknek, s aki szeretne már közelebb jutni Pécshez, hogy meglátogathassa menyasszonyát. És a fiúktól, Kovács Feritől, aki Kolozsvárról való, s egyre édesanyját emlegeti, hogy ott maradt. Madár Pistától, a nagykárolyitól, aki naponta számon tartja, hogy mennyit közeledtek az otthonához, s kiszámolja a napokat, hogy mikor mehet haza az övéihez. „Egynapi eltávozásra” – így mondja, de jól tudja mindenki, hogy abból az egy naptól nagyon-nagyon sok nap lesz. Így kéredzett haza Márton Feri is Kolozsvárnál, így Csór János is Páncélcsehen, és más is, elég... Így mentek haza a marosszékiek is s az udvarhelyiek valamennyien, egyszerre, egyetlen éjszakán, egy lucsogós, esős, csúnya, fekete éjszakán. Elmaradt a föld, ahova tartoztak, elmaradt a házuk, feleségük, gyermekük, apjuk-anyjuk, szeretőjük, kiskertjük, falujuk, mindenük, amiért érdemes verekedni az embernek. A föld, melybe beleereszthetik az ekét, az utca, amelyiken végigmennek vasárnapon a templom felé, a fák, melyek szemük láttára nőttek nagyra, az esték és a reggelek, a hegyek és a rétek, utak és ösvények: az egyetlenek ezen a világon, melyek ösmerték őket, s melyekre azt mondhatták: otthon.

Mi keresnivalója lehet az embernek máshol? Idegen hegyeken, idegen völgyeken, idegen emberek között? Ahol mindég csak azt mondják, hogy vissza, és sohase azt, hogy előre...

– Phi, ronda világ!

Nagyot köpött, aztán elindult lefele a szőlők között.

Óvatosan, suttyogva ment. Néha megállt egy-egy bokornál, hallgatódzott. Némán és mozdulatlanul hegyesedtek kereken a szőlőkarók, őrizték a csöndet és a sötétséget.

Lent, a hegy gödrébe bújva álmatlanul virrasztott a falu. Kis gondtelt ablakszemek pislogtak itt-ott a sötétségbe, kutyák ugatták a közeledő holnapot, vonyítva, fölborzolt szőrrel. S szinte érezni lehetett a köd keserű szagában a meghajlott vállú emberek ráncos gondjait, ahogy lélegzet-visszafojtva lesték a sorsot, mely mint egy nagy, fekete kandúr, ugrásra lapult a falu fölött.

– Holnap már oroszok állanak itt – borzadt föl Imrében a gondolat, mikor a szilváskertek alatt az első ház fehér falát meglátta a ködben.

A ház csendesen állott. Nádfődele füstöt izzadott, ablakából békés, sárga fénycsík esett keresztül az udvaron, s megvilágította a pajta ajtaját. Álmos baromfihang hallatszott valahonnan, a pajtában csörrent a lánc, s Imre egy pillanatra megállt, ahogy megütötte a béke s az otthon meleg párája.

Aztán az ajtóhoz ment. Halk asszonybeszéd hallatszott. Kopogott.

Csönd lett egyszerre a házban. Ijedt, figyelő csönd.

Megnyomta az ajtót, zárva volt. Újra kopogott.

– Nyissák már ki!

Mintha valaki sóhajtott volna. Aztán halk suttogás támadt bent, s valaki kaparászott az ajtón. A kilincs moccan, kinyílt.

Az ajtóban egy asszony állt. Szemében gond és aggodalom rebbent.

– Istenem... már azt hittem, muszkák...

Köszönt, belépett. Koccanva csukódott az ajtó. Aztán egyszerre körülfogott mindent a csönd.

A kemencénél egy öregasszony ült. Mellette két ijedt szemű, aprócska gyermek. Akkorácskák éppen, mint Palika, Ferkó. S csönd.

Aztán megszólalt az öregasszony. Panaszos, sopánkodó hanggal:

– Nincs már itt, lelkem, semmi, vitéz úr. Csak a menyem van itt, az árva, a két gyerekkel. Az ura valahol a háborúban, az én szegény fiam; Isten tudja, látjuk-e még, vitéz úr, lelkem. Hajjaj, Isten tudja, mi lesz most már velünk! Adnánk mi szívesen, de nincsen, nekünk sincsen...

– Nem kell semmi.

Rekedten, szinte durván szakadt föl torkából a hang. Közelebb lépett a gyermekekhez. A két asszony, az egyik ott a padkán, a másik az ajtó sarkában, ijedten nézték.

– Nekem is van két ilyen kicsike fiam... Felfaluban, tudják, odavaló vagyok... Csikból... Egyik Palika, a másik Ferkó... ilyenek éppen...

– Isten tartsa meg őket! – sóhajtotta szinte egyszerre a két asszony.

Aztán a fiatalabbik eljött az ajtó mellől, a gyermekekhez ment, két kezét a fejükre tette, s úgy nézett Imrére, mint aki már nem is idegen.

– Mikor lesz már vége ennek, vitéz úr, azt mondja meg, mikor jön haza az én uram? Jaj, édes Istenem, de árván hagyta minket, de árván hagyta!

Imre csak állt, lehorgasztott fővel, a kis ház közepén, s nem szólt. Nézte az asszonyt, a gyermekeket, a kemencét, az asztalt, a fekete gerendáról aláfityegő petróleumlámpást. A csönd újra ránehezedett a falakra, szinte hallani lehetett, ahogy a gerendák megreccsentedek súlya alatt.

Megrázkódott. Furcsán gürüzdölt néhányat a torkán, aztán elkezdte. Akadozva, nehézkesen indult belőle a szó:

– Csak azért jöttem... hogy ha tudnának... ha lenne... valami civil ruha... akármilyen... hogy fölvehetném...

Kimondta. Érezte, hogy elvörösödött, s lehajtotta a fejét.

Az asszonyok összenéztek. Ijedt, néma másodpercek suhantak át hideg, fekete szárnyakon a szobán. Aztán az öregasszony megszólalt halkán:

– Odaadhatnád, Anikó, a Pistáét, a régit... ki tudja... hátha őt is megsegíti az Isten valahol... segíteni kell...

A fiatalasszony egy pillanatig némán maga elé nézett. Aztán lassan a szekrényhez ment. Hosszasan kotorászott benne.

– Tessék! – mondta halkán, de nem nézett Imrére.

Átvette a ruhát. Ott tartotta a kezében, s még állt mozdulatlanul, mintha mondani akarna valamit. Szemét újra a két gyermekre szegezte, akik riadtan és kíváncsian figyelték a kemence mellől.

Aztán fölnyögött.

– Köszönöm. Áldja meg az Isten magukat!

Megfordult, s lehajtott fejjel kilépett a sötétségbe. Az ajtó csikorgott, aztán koppanva bezárult mögötte. Csönd maradt a házban. A két asszony némán az ajtót nézte, sokáig. A lámpából fogyott a fény, a tűz lehalkult a kemencében, homály és félelem lepte el a szobát.

Valaki halkán fösöhajtott:

– Segítse meg az Isten...

A gondtelt asszonysóhajtás mögött újra bezárult a csönd, ránehezült a házra, a falura, a hegyekre, a világra.

Az erdőkön át érkezett haza. Rongyosan, fáradtan, idegen ruhában, s az idegenség, a hontalanság szaggató, nehéz érzéseivel. Éjszakánként vándorolt. Nappal meghúzódott az erdők bokrai között, dideregve és rettenetesen egyedül. Lent, a völgyekben olykor katonákat látott. Idegeneket. Ellenséget. Félelem és keserűség markolta ilyenkor a torkát, fegyvertelennek és kiszolgáltatottnak érezte magát, és sirt a saját ostobaságán, hogy a fegyvert, legalább a fegyvert ne hagyta volna ott!

Éjtszaka néha ellopódzott egy-egy erdőszéli házhoz. Sokáig ólálkodott körülötte, mint a tolvaj, míg megtudhatta, hogy nincsenek-e a közelben idegen katonák. Csak akkor mert bemenni. Enni kért. Jó szívvel adtak az emberek. De a szájuk tele volt panasszal, s minden házból hiányzott valaki, egy vagy több, és csak vénemberek ültek a kemencék mellett, és gyermekek. Lányok, asszonyok elrejtöztek az erdők közé, vagy elhurcolták őket a katonák. Jajjal és félelemmel voltak megtelve a házak, és az Imre lelke egyre nehezebb lett tőlük. És egyre nőtt benne is a félelem: mi van otthon?...

Pedig olyan szép volt az ős. Mintha sem az erdők, sem a hegyek, sem maga az Úristen nem törődtek volna semmit sem azzal, hogy mit tesz az ember, hogy él, s hogyan pusztul. Ragyogott a nap, s az ég olyan kék volt, mint a tárnics virága. A tisztások fűvét ellepte lilán a kikerics, s a nyírfák szelíden csillogtatták aranyruhájukat. Rőt bükkösök izzottak a fényben, a kecskerágó pirosan égett, mint játszó angyalok tüze, s kövér őszi bogyókon gondtalanul lakmároztak jókedvű rigók.

Néma erdők katlanában nehezeket hördült a szarvasbika, s holdfényes tisztások deres fűvén párát lihegve ünnepelte nászát, hogy zengtek, orgonáltak tőle kereken a hegyek.

Semmi, de semmi nem vett tudomást arról, hogy baj érte az embert. Fényben fürödtek a hegyek, s nyújtózkodó irtások derűsen kínálták kövér szedreiket, fekete áfonyájukat. Egykedvű morajjal zúgtak a vizek, a fenyők részvétlenül, feszesen álltak, s ágaikon a mókusok úgy játszadoztak éppen, mintha nem történt volna semmi.

Alkonyodott, amikor meglátta a falut. Fönt állt a gerincen. Mögötte barna bükkerdők közé akkor szállt be vérvörösen a nap. Kereken kéken álltak a hegyek, a régi-régi, ismerős hegyek. Nagy, lila felhők horgonyoztak rajtuk. És lent fehéren, kedvesen nyújtózott a falu.

Megdobbant a szíve. Nagyot dobbant.

– Itthon vagyok!

Elmosolyodott. Hányszor nézte ezt a képet innen, a hegyeket s ott lent a falut. Még az ő házából is látszik egy darab, annak a vén fenyőnek a két ága között az az apróka, fehéres folt. Hányszor nézte innen, ha csapázó útja erre vitt, vagy sót hordott föl az etetőhöz, vagy javítani kellett a magoslesekét nyár elején, vagy ősszel, ha hír jött, hogy érkeznek vadászni az urak. Innen már csak egy órányi járás a ház, ha jól kilép az ember...

Kézét végighúzta az arcán. Érezte, hogy megnőtt a szakállá, arccsontjai kiélesedtek.

– Mindegy – derült föl benne melegen a gondolat –, itthon vagyok! Akárhogy van, s akármilyen lesz, itthon vagyok!

Szeretett volna belekiáltani az erdőbe, megkiáltani onnan a hegyről a világnak, hogy hiába romlott el, hiába tettek vele ismeretlen csúfságot ismeretlen

emberek: itthon van! S nem baj, ha nem is úgy lesz minden, ahogy volt! Majd valahogy csak meglesznek ezután is. Julis, Palika, Ferkó... meg a ház, a föld, az erdő... s ha nem lesz vadőr többé, ha nem lesz engedély a puskához sem, hát majd úgy, mint régen, lopva, tilos csapásokon... hej, nagy az erdő, s nem jár benne csendőr... volt még így is, mikor a románok... s lesz megint, ha kell... csak itthon legyen az ember, nincs már baj semmi akkor!...

Gyorsan sötétedett. Valahol az irtásban fölmordult egy bika.

– A sziklánál szól – figyelte a hangot –, holnap megkereshetem. Nincsenek itt az urak...

Valami meleg láz futott végig a testén. Görbe botjával megkongatta a mellette álló odvas bükkfát, s belekurjantott az estébe:

– Hó-hahó! Hó-hahóóó!

Aztán vidám, sebes szökésekkel megindult a gerincen lefele. Már nem érzett semmi fáradtságot. Csak azt érezte, hogy otthon van. Hogy minden fát, minden bokrot ismer. Az ösvénynek minden kis kanyargását. S hogy az ösvény oda vezet, éppen oda: a házhoz.

Lentebb, ahol a fák között már nyirkosan lapult a sötétség, megcsöndesedett. Fölnézett az égre. Fönt magosan két kis csillag égett. De a hegyek fölött megnöttek a felhők, lomhán és alattomosan kúsztak a csillagok felé. Hideg szél indult, s megborzolta a csöndet.

– Havazás lesz – mondta, s beleszimatozott a szélbe.

Mintha a nagy, sötét felhők lassan a vállaira neheztek volna. S a fák közül a sötétség s a hideg bekúszott volna a fülén, az orrán, a szemén keresztül a szívébe. Valami furcsa nyugtalanság fogta el, félelmes, dermesztő érzés. Mintha rejtelmes, idegen árnyak lapultak volna az ösvény két oldalán, fekete kísértetek osontak volna mögötte. Névtelen sejtelmek neheztek a gondolataira, mintha a régi erdő is megváltozott volna. Idegen arcuk lett a fáknak. A szél gonosz volt, és hideg. És a sötétség, mint ugrásra lapuló ismeretlen, óriási állat nézett rá ezer szemével a fák közül...

– Jaj, csak nem történt valami?...

Sietett, egyre jobban. Már jött szembe a patak zúgása lentről, de nem úgy zúgott, mint régen. Félelmesen és idegenül zúgott. És egyre nőtt a zúgása, egyre ijeszítőbben nőtt, már ordított, sikoltott, mintha megkötözött embertömeg vergődött volna kínjában odalent...

Aztán szétnyíltak a fák, ott volt a patak, s rajta a híd. S túl azokon a ház.

A híd előtt megállt. Dobogva vert a szíve. A házat nézte, ahogy a szürkületben állt, némán, mozdulatlanul. Sötétben. A kapu betéve. Semmi se mozdult. Az ablakok némák és feketék.

– Lámpát gyújthatott volna Julis... de lehet, hogy elfogyott az olaj, vagy kevés van belőle... takarékos asszony a Julis...

Görösös kézzel húzta az izgalom. Átment a hídon. Keresztül az úton. Keze reszketve kereste a kapu kilincset.

Az udvar néma volt. A ház ott állt, s az ajtaja nyitva. Mint egy nagy üres száj. Mint egy halott ember szája, akiből elszállt már az élet és a melegség.

Döbbenve állt az udvaron, s a nyitott ajtóra meredt. Mintha a nagy, fekete erdők minden sötétsége egyszerre reá zuhant volna hideg árnyékaival, borzalmas sejtelmeivel együtt. Úgy állt ottan. Aztán fölördített:

– Julis!

Egy ugrással a küszöbön termett. Egy másikkal a házban. Hideg, halott füstszag csapott az arcába. Nyirkos lakatlanság szaga. Mintha temetőben lett volna, kiásott régi sír mélyén, hol penészes csontok zörögnek, és nyirkos rémület lakik.

– Julis!

Tántorogva lépett a belső szobába. Fekete lakatlanság mindenütt. Keze dideregve tapogatózott. Ez az asztal... szék... itt az ágy... üres... hideg... halott... halál... halál...

Kirohant az udvarra. Fejét beleverte az ajtófélfába, a küszöbön megbotlott, szinte elvágódott.

– Julis! Julis! Julis!

Hátha elköltözött. Valamelyik szomszédhoz. Persze. Félt egyedül az erdő mellett. Talán az anyjához...

– Julis! Julis!

A szomszéd udvarban megcsikordult egy ajtó.

– Julis!

Valaki mozdult a sötétben.

– Julis!

Valaki a kerítés felé jött. Megállt.

– Te vagy az, Imre?

Dörmögő vénemberhang.

– András bá! Hova lett Julis? S a gyermekek?! – Az ember ott túl mozdult, közelebb jött a kerítéshez. – Szóljon már!

Fojtottan dörmögött a hang.

– Gyere át hozzánk, Imre!

– Hol vannak? Tudni akarom!

A hang újra dörmögött:

– Ne ordíts! Meghallják. Gyere át!

Átvette magát a kerítésen, ott állt a vénember előtt. Tüzelt a lélegzete.

– Beszéljen!

– Gyere be!

A házban sötétség volt, csak a tűz égett, s a kemence hasadékain át sárga pásmákat dobált a falakra. A kemence mellett vénasszony ült lehajtott fejjel, némán és mozdulatlanul, mintha meghalt volna már.

A vénember betette az ajtót. Köhögött.

– Hát hazagyüttél te is...

Reszketett a keze, ahogy megmarkolta a vénember mellén a ködmönt.

– Beszéljen már, mert... hol van Julis?

– Elvitték. Őtet is.

– Hová? Kicsodák?

– Ki tudja azt. Jöttek, rámentek a házakra. Aki fiatal volt, azt kihajtották.

Lányt, asszonyt lenyomtak, ahol érték. Őten, hatan egyszerre. Még többen is. Aztán összeterelték valamennyit. Külön a férfiakat, külön a férfépeket, s külön a gyermekeket. Aztán először a férfiakat tették vonatra. Aztán a gyermekeket. Az asszonyokat még gyötörték. Csórén zárták a templomba őket, s ott fertelmeskedtek velük. Aztán azokat is elvitték. Így vót. Csak mi maradtunk meg. Öregek.

Siketen, tompán estek szét a szavak a padlóra, vacogva megbújtak a falak szögleteiben, a sötétségen fölkúsztak a mennyezetig, s úgy csüngtek alá, mint nagy, fekete denevérek.

– Így vót, Imre. Ti mind csak mentetek vissza, ti katonák. Bennetek biztunk pedig, csak egyedül bennetek. Mert az Úristenben már nem lehetett. Már elhagyott. S most ti is. Egyenként hazajöttök. Leteszitek a fegyvert. Most már biztos, hogy nem jön vissza senki, akit elvittek innen. Most már biztos, hogy vége a világnak. Vége. Leteszitek a fegyvert ti is, Imre. Elhagytátok őket ti is. Verhet az Isten minket, magyarokat. Verhet már, Imre. Vége a világnak.

Állt mozdulatlanul, mintha fából lett volna éppen. Érzéketlen, fagyott, fekete, szuvas fából. Hallotta a szavakat, de nem érezte már őket. Tudta, hogy igazak, tudta, hogy borzalmasak, rettenetesek, de nem érzett semmit. Csak állt, s a csönd ridegen és feketén föltornyosodott körülötte, megnőtt, égis ért.

– Julis – mondta sok idő múlva halkán –, Palika, Ferkó...

De már nem volt lélek a szóban. Halott szavak voltak, üres szeműek, tátott szájuak, mint a halott ház odaát.

S még a vénember ennyit mondott utána:

– Hát így. Letettétek a fegyvert. Ti sem akartok verekedni értük. Hát így.

Aztán több szó már nem esett. Csak álltak ott, s a vénasszony ült a kemence mellett, s az idő múlt, s a csönd összenőtt a sötétséggel, az éjszakával, a hegyekkel.

Egyszer aztán megmozdult. Nem szólt, csak megfordult, s kiment az ajtón. Végigment az udvaron, nem nézett sehova. Nem nézett át a házra sem, mintha nem is lett volna többé ottan. Kiment az utcára, s az utcán a falu felé.

Ment. Súlyos, lassú, kimért lépésekkel. Némák voltak a házak, és sötétek. Halott szemekkel hidegen nézték, mint az idegent.

Már a templom előtt is elhaladt. Az iskola ablakai vastag fénykévét dobta az útra. Ott megállt. Zaj hallatszott bentről. Kiabálás, részeg ének, káromkodás. Kivágódott az ajtó, s valaki kiordított oroszul.

Egy pillanatig állt, s a nyitott ajtóra nézett. Aztán megindult feléje.

Fölment a lépcsőkön, s belépett a terembe. Pálinka és izzadság szaga keveredett bent a füsttel. Piszkos szalmán emberek heverték, részegen énekeltek. Asszonyok is voltak. Ruhátlanul, részegen, piszkosan.

Imre megállt. Nehányan észrevették. Egy katona tántorogva odalépett hozzá, kezében üveget rázott.

– Gyere, igyál!

A fal mellett puskák álltak, töltények, ruhák.

– Nem akarsz inni, hé?!

A gerendán egyetlen petróleumlámpa égett.

– Igyál, disznó!

Imre kiegyenesedett. Gyilkos tűz villant a szemében. Ökle meglendült, s a részeg orosz lezuhant a földre.

– Julis!

Úgy zúgott végig a hang a füstös szobán, mint egy csatakiáltás. Emberek ugráltak föl. Imre fölkapott egy puskát, meglendítette, s a lámpa pozdorjává tört. Vaksötét borult a szobára.

Káromkodás, kiabálás, ütések puffanása, nyögések. Aztán kinyílt az ajtó, s döngve becsapódott megint.

Mire a hajnal szürkülni kezdett, már fönt járt Imre a hegyen. Lassan ment. Valami nagy-nagy fáradtság húzta a vállait. Hátán átvetve az orosz puska, két kezében lopott köpeny, pokróc, löszeres láda. Ment lehajtott fejjel, sötétben, mint a hontalan, kivert fájdalom.

Az ég szürke volt, és hideg. Nem akart kelni a nap. A fák mozdulatlanul álltak. Szél se rezzen. Aztán halkán hullani kezdett a hó.

Sűrű, hideg, apró kis szemek hullottak az égből. Fátylat borítottak az erdők fölé. A hegyek mélyen behúzódtak fellegsubáikba, és nem akartak tudni az elromlott világról.

Ment Imre fölfelé a hegyen. Keserűség kavargott benne, gondolat nélküli, fájó keserűség. Itt-ott egy-egy emlék tépett belé véres, nagy körömmel: egy szikla, odvas vén fa az ösvény szélén, palló, patak... itt ez történt, ott amaz... Furcsa, szagatott képek a múltból, egy régi, nagyon régi múltból, ami úgy ment el hirtelen, mint halott emberből az élet, gyorsan, váratlanul és véresen.

Szürkére fázott kövek között tompán zúgott a patak. Idegenül zúgott. Egy helyen megállt, és hosszasan figyelte a szavát. Egészen másképpen zúgott, mint régen. Veszedelem, baj és idegenség volt a hangjában.

– Istenem, hogy változhat meg így egyszerre a világ?

Lassan, nehezen haladt fölfele. Szél vágta arcába az éles hókristályokat, vállait húzta lefele a föld, az ösvény barátságtalan, szürkére fagyott földje. Mintha nem is hazai föld lett volna.

Hogy reggel volt-e még, vagy már délelőtt, mire a kunyhóhoz fölért? Nem is gondolt rá. Merev mozdulatlansággal álltak a fenyők kereken, sűrű volt minden, s az erdő fagyott fái közt a kietlenség tátott szája ásított.

A kunyhó. Ott állt barnára vénült gerendafalaival, füstől feketedett zsindeletetejével, némán és sötéten, mint egy guggoló vénember. Hányszor érkezett meg ide, vidáman, erősen, tele jókedvvel és bizakodással az erdőjárások hosszú esztendei alatt. Tavasszal, mikor még magosan állt itt fönt a hó, s vén fenyők csúcsain fajdkakas köszörülte szerelmes hangjait a hajnali ködben; nyáron, mikor az erdő telis-tele volt illattal, virággal s méhek muzsikájával; ősszel, vörös bükkök és szarvasbögések idején... vadász urakkal s magányos csapázások útjain, hányszor, de hányszor. Ezt a kunyhót látta tűnődő perceiben messze orosz földön is, idegen síkságon, ha a pillanatnyi pihenő olykor egy-egy estén megsajdította benne a hazavágyást. Hányszor gondolt rá! Látta maga előtt, ahogy ott áll a néma fenyőfák között, hóban vagy virágban, reggeli fényben vagy barna alkonyodásban...

De sohasem így. Ilyen elhagyottan, ilyen magányosan, ilyen fájdalmasan egyedül az idegen világban.

Hirtelen megtorpant. A zsindeletető alól füst szivárgott. A szél elkapta, s berohant vele a fák közé.

Emberek!

Letette a löszeres ládát, kezébe vette a puskát, és megtöltötte. A zívár hidegen kattant. Ettől a hangtól egyszerre előntötte a harag.

– Megálljatok! Hát még itt sem lehet nyugton az ember?

Készen tartott puskával osont a kunyhó felé. Csönd volt, csak a szél nyöszörgött a gerendák között, s rázta a fák száraz ágait. A fenyők halkán, komoran zúgtak.

Halkán, vigyázva ment. A fal mellett lelapult, s az ajtóhoz lopózkodott. Ott megállt. Ujját a puská ravaszához érintve hallgatódzott.

Csőnd volt a házban. Csak a szél nyögését lehetett hallani, ahogy kínlódva préselte át magát a gerendák hasadékain, és olykor mintha tú pattogott volna.

Sokáig állt úgy figyelve. Lázás izgalom égett az agyában. Vajon ki lehet bent? Talán többen is? De kicsodák? S mit kellene tenni?

Aztán hirtelen megrezzent a csönd. Rekedt, érdes férfihang szólalt meg odabent:

– Hej, Káruly, megette a fene a mi életünket!

– Azt meg – felelte egy mélyebb. – Ha itt maradunk: éhen veszünk vagy agyonvernek... Ha visszatérünk: fölkötnék mint szökötteket...

– És sem így, sem úgy, semmit, de semmit nem tehetünk azokért, akikért hazagyüjtünk... ez a legnagyobb baj, testvér...

Imre odakint az ajtó előtt lehajította a fejét. Egy pillanatig így állt, aztán a puská tusa koccant a lába mellett a fenyőküszöbön. Söhajtott, s benyomta az ajtót.

Két ember szökött föl riadtan a tűzhely mellől. Két szijas, sovány székely. Arcukat szakáll fődte, és fekete keserűség.

Néhány pillanatig nézték egymást, aztán az egyik halkán, sóhajtva megszólalt:

– Hát te is, Imre?...

Nem felelt. Puskáját a falhoz támasztotta, sapkájáról leverte a havat. A másik kettő is visszaült a tűzhöz. Nem kérdeztek semmit. Tudták, mit mondana, s tudták, hogy nehéz kérdezni is, felelni is.

Imre állt, s nézte a kunyhót. A pricc s fölött meglátta a száraz fenyőbokrétát, amit még ő akasztott oda júniusban. Milyen zöld volt akkor, s milyen illatos! Ki hitte volna, hogy ilyen hamar... ilyen hamar száraz lommá változhat az élet...

Ott állt az asztal, a pad, a polc: mind saját faragása. Szögek a gerendákon: puskát, tarisznyát akasztani, ruhát szárítani... Milyen ismerős minden! Fönt a padozaton kicsike lyuk: egy pele járt le azon morzsát szedegetni, ha csönd volt a házban. Kis körmei kaparásztak a gerendákon, kedves, furcsa kis zaj volt, békés zaj, mint a szélzúgás régen, s a tűz pattogása... régen. Azóta másképpen zúg itt is a szél, másképpen pattog a tűz...

Sóhajtott, s leült a priccse. A tüzet nézte, mint a másik kettő. A lángokat, ahogy idegesen szökdöstek a fekete bükkhasábok között, lázasan és kétségbeesetten, mint valami haldokló lidércek.

Ültek hárman, lehajtott fejjel. Nem néztek egymásra, s nem szóltak. Félelmetes, idegen csönd, gonosz csönd nyomta a kunyhó homályát, ott volt a szélzúgásban, a tűz pattogásában, ott ült kereken a roppant havason, s érezni lehetett, ahogy megüli a fák ágait, a hegyek gerincét, s lélegezni is alig tud a világ.

Aztán sok-sok idő múlva dörögve megszólalt Imre. Mintha csak magának mondaná:

– Vissza köll menni.

A másik kettő fölriadt.

– Hová?!

– Vissza. Odaállani a hadnagy úr elé, s azt mondani: „Hadnagy úr, alázatosan jelentem, gazember voltam, utolsó bitang voltam, ostoba marha voltam, tessék főbe lövetni engem! Mert nincsen már se hazám, se otthonom, se senkim ezen a bűdös, rongy világon, s mert elhagytam a fegyvert, amivel visszavehettem volna magamnak azt, ami az enyém... s aztán meghalni, ha már élni nem tudunk becsülettel...”

Csőnd nyelte el a szavakat. A fejek meghajoltak mélyen, a földet nézték, mintha attól vártak volna választ sok el nem sóhajtott kérdésre. Aztán az egyik fölriadt.

– Minek visszamenni, ha meg kell halni úgyis? Elpusztulni itten is lehet, nem köll azért cégezettségünk magunkat az urak előtt!

Keserű volt a hang, és mélyről jött nagyon. Mélységes múltak emlékei suhogtak mögötte, mint ködös kísértetek. Paraszti sors, újoncidők, régi megbántások, meg nem értett vágyak, lenyelt sóhajok. Mindhármuknak eszébe jutott egy-egy keserű emlék, ami nem úgy kellett volna történiük mégsem, ahogyan történt, csak azért, mert paraszt az ember, hiszen a paraszt is magyar... éppen úgy félti otthonát, éppen úgy szereti övéit, mint az úr.

Döbbenve hallgattak egy percig a sötét emlékezők sulya alatt. Aztán Imre megrázta a fejét.

– Nem – mondotta halkán –, nem magunkért. Azok miatt kell visszamenjünk, akik még ott vannak. Hogy megtudják. S hogy el ne eresszék a fegyvert, ami a kezükben van, mert otthona, hazája csak annak lesz ezen a földön, aki fegyverrel jön haza, s fegyverrel keresi meg a kedveseit... azért...

Csönd volt. Nyögött a szél, zúgtak a fák.

Sokáig ültek még szótlantul. Aztán Imre sóhajtott, fölállt, s lassú léptekkel az ajtóhoz ment.

– Van egy ládám is, behozom.

Friss, hőszagú szél csapott be az ajtón.

A küszöbön hirtelen megtorpant. Valami mozgott a fák között. Keze önkénytelen mozdulattal nyúlt vissza a puská után.

Figyelt. Valóban mozgott valami. Közeledett. Ember? Állat? Szorosan markolta a puskát, szeme a havazáson át mereven a fák közé nézett.

Néhány másodperc telt így el. Aztán halkán, megkönnyebbülten fölsóhajtott. Állat. Állat mozog a fák közt.

Azért nem mozdult. Szempillantás alatt fölébredt benne valahonnan a sok baj és nyomorúság közé eltemetett vadász. Bizonyára őz. Jó lesz pecsenyének.

Várt. A mozgás egyre közelebb jött, már látni lehetett a körvonalait... még néhány fa eltakarta... aztán kilépett a tisztásra egy farkas. Lassú poroszkálással jött. Sovány, vén, csontos kanfarkas volt, olyan magányos bujdosó, akit a farka kivert, s aki társtalanul vadászik, míg utol nem éri valahol a vég.

Imrében megmozdult a vadőr, s a puskát lassan arcához emelte. A célgömb lassan a kocogó farkas lapockájához közeledett, már ott rezgett rajta...

Akkor a farkas megállt. Szimatolva fölemelte fejét, s meglátta az embert. Mozdulatlanul nézte. S ebben a nézésben nem volt sem vadság, sem kíváncsiság – legalábbis úgy látta Imre –, csupán a magányos bujdosók közömbös nézése volt. Mintha ezt mondta volna ez a nézés: „Neked sincs otthonod, nekem sincs, neked sincs párod, nekem sincs... kezet foghatunk, testvér...”

Az ujj már görbült a ravaszon, de hirtelen megmerevedett. Aztán a puská lassan leereszkedett. A farkas és az ember nézték egymást.

Aztán a farkas elfordította a fejét, és lassan, közömbös kocogással ment tovább a maga útján. Az ember pedig hirtelen keményen kihúzta magát, s kezével

katonásan tisztelgett a magányos állat felé. Szemében meggyűltek a könnyek, égették, marták.

A szél zúgott a fák közt, s a magányosság, mint egy nagy, sűrű felleg, elborította mind a hegyeket.

Vihar sodrában

A fiatalasszony meghúzta a gyeplőt. Az apró hegyi lovak szempillantás alatt megállottak, s bozontos fejüket fáradtan hajtották le, mintha az országút lucskos sarát akarnák megnézni közelebről, melyet már napok óta tapostak.

A nagy, lapos falu házai úgy gunnyasztottak az út két oldalán, mint rosszkedvű vénemberek, kiket irigység mar és fősvénység zsugorít. A széles piacon ormótlan, piszkos gépkocsik álltak hosszú sorban, körülöttük álmos német katonák ácsorogtak unottan. Az egyik szűk mellékutcából kinlódó motorzúgás és zagyva ordítás hallatszott. Elakadt teherkocsi gyötrődött ott a sárban, katonák hadonásztak, szitkozódtak mellette, s a környező parasztházak kapuiból szájtató gyermekek bámulták a csődületet.

A fiatalasszony gyakorlott szemmel nézett végig a házakon. Testes kőépületen akadt meg a pillantása, mely kissé hátrább húzódva állott, s rácsos kerítéssel őrzött kis kertecskét tolt maga elé, ezzel is jelezve különállóságát s függetlenségét mindentől, ami az úttal s a falu többi házával van összefüggésben. A fiatalasszony jól megnézte a házat, homlokzatának olcsó és izléstelen cikornyáit, barátságtalanul szűk ajtaját, hideg pillantású ablakait, és sóhajtott. Gyakorlata volt már házak és emberek ismeretében. Négy hete, hogy úton volt folyvást, menekülőben. Gyékényfödeles szekérével, két bozontos székely lovával s három gyermekével. Négy hete. Csikmadarastól Kunkápolnáig, s még innen is tovább. Hova? A jó Isten talán tudja, ha törődik még árva székelyek dolgával.

Sóhajtott, aztán beszólt a gyékényfödél alá:

– Kicsi Magdó, leszállunk. Jóska, te lásd el a lovakat!

Lócs végére akasztotta a gyeplőt, s leszállott. Csizmája bokáig elmerült a latyakban, de nem törődött vele. Megigazította fején a kendőt, s benyúlt az ülés mögé, hogy kiemelje kosarából a pólyást. A szekér másik oldalán borzas fejű, surbankó gyerek kecmertett lefele, olyan nyolc-kilencéves forma, előkotorta a zabostarisznyát, s a lovak nyakába akasztotta. A két kis bozontos ló halk röhögéssel fogadta. Túrték, hogy lehúzza fejükről a kantárt, s csöndesen ropogatni kezdték az abrakot. A gyerek nagyosan megveregette őket, aztán kiakasztotta a szekér alól a vedret, s öreges szemmel lesett kút után.

Az asszony ezalatt leemelte a kislányt, néhányat lépett vele, s letette az út szélire. Aztán karjára vette a pólyást. Az nyöszörögni kezdett, majd hirtelen fölszakadt belőle a sírás.

– Jó-jó! Mindjárt kapsz enni, mindjárt.

A kislány szakértelemmel nézett föl a pólyásra.

– Vizes kicsi Ferkó, azért sír.

– Tisztába tesszük, gyere! – biztos, nyugodt léptekkel indult a kőház felé. Olykor hátranézett. – Magdó, ne maradj el!

Katonák jöttek szembe az ösvényen, fáradtan, rosszkedvűen. Hirtelen megtorpantak előtte, ránéztek a síró gyermekre, s valami furcsa, áhítatos arccal félreálltak a sárba, hogy utat engedjenek. A kislányra már rámosolyogtak. Az egyik tréfásan megkérdezte:

– Hova megyen, kisasszony?

A kislány komoly arccal felelt:

– Megyek édesanyámmal. Tisztába tesszük kicsi Ferkót, s enni adunk neki.

A honvéd mosolyogva ment tovább. Öreg legény volt, barázdás arcú, nagy bajszú magyar. A szekér mellett megállt, s megnézte a táblát: „Dr. Faragó József, Csíkmadaras.” Arca elkomorodott, sóhajtott, s szemébe húzta a sapkát. A lovak mellett megszólalt ekkor a gyerek:

– Honvéd bácsi! Merre van itten kút?

Az öreg honvéd ránézett a kisfiúra, nézte egy pillanatig, aztán odalépett hozzá, s elvette tőle a vödört.

– Addsz csak! Majd én hozok. A lovaknak kő?

– Azoknak.

– Nincs még egy vödör?

– Nincs.

– Na nem baj. Aztán éppég Csíkmadarasrul?

– Onnan – nézett rá megütődve a gyerek. – Ismeri?

– Szenttamási vagyok – mordult az öreg, s elfordult. Aztán ahogy ment a vödörrel, mintha még sóhajtott volna valamit. – Isten, ezt megcsináltad velünk...

A fiatalasszony ezalatt elért a házhoz. A kiskapun befordult az udvarra, ahol keskeny kavicsjárda vezetett az ajtóhoz. Nyugodtan ment, öntudatosan. Csak a szája sarkában húzódott egy keserű vonás, s benne a lappangó kérdés: hogyan fogadnak?

Kopogtatott. Aztán, hogy nem felelt senki, benyitott. Üres előszobában találta magát. Fogas, sablonos olcsó képek a falon, rongyszőnyeg, fehérre festett asztalkán néhány ványadt szobanövény.

– Gyere, Magdó!

Csizmájáról gondosan letörölte a sarat. A házban mozgás támadt, majd zörögve kivágódott az üvegajtó, és a küszöbön egy terjedelmes asszonyság jelent meg. Valami sötét színű, pettyes ruha feszült rajta, fejét harciasan fölemelve hordta, és szinte kiabált:

– A jegyző úr nincs itthon!

A fiatalasszony szelíden, de elszántan nézett szembe vele.

– Jó napot kívánok! – mondta halkán. – Erdélyi menekült vagyok, szeretnék tejet venni, hogy megetessem a gyereket, és engedélyt kérni, hogy valahol egy melegebb szobában tisztába tegyem...

A kövér asszony harciasasága csak fokozódott.

– Nincs több szobánk, kérem – pattogtatta kurtán a szavakat –, mindent lefoglalt a katonaság. Egy főhadnagy lakik nálunk, meg egy százados. Több nincs. Elvégre két szobához nekünk is jogunk van, kérem!

A fiatalasszony közelebb lépett. Szája szegletében elmélyült a két kemény vonás.

– Nem lakást kérek, csupán a gyereket akarom tisztába tenni. Jó lesz a konyhában is, pár perc az egész.

Az a szelíd elszántság, amivel karján a gyerekekkel előrelépett, annyira hatott a harcias asszonyra, hogy önkéntelenül félreállt az ajtóból, és utat engedett. A fiatalasszony pedig határozott léptekkel végigment a folyosón, megnézte a két oldalra nyíló ajtókat, s kiválasztotta közülük azt, amelyik mögött a konyhát sejtette. A kislány szorosan mögötte haladt. A háziasszony haragosan csapta be az üvegajtót, és csikorgó léptekkel nyomult utánok.

– Borzasztó! Az embernek egy percnyi nyugalma sincs ettől a sok menekülőtől!

A fiatalasszony mintha meg se hallotta volna. Benyitott a konyhába, körülnézett, aztán a pólýást letette az asztalra. A bámuló szemű cseléd lányhoz fordult.

– Tudna, lelkem, egy kis vizet melegíteni?

– A kisbabának? – kérdezte jóindulattal a leány és rámosolygott a kicsire. – Jaj, de édes a lelkem! Fiú?

– Fiú – felelte anyja helyett a kislány. – Kicsi Ferkónak hívják. Én kicsi Magdó vagyok. Édesanyám is Magdó. Édesapám pedig doktor Faragó Ferenc és most katona.

A cseléd szélesen nevetett és megsimogatta a kislány szőke fejét.

– Messziről gyűnnek, kicsi lelkem? – hajolt le hozzá.

– Csikmadarásról...

– Juj, édes Istenem! – csapta össze a kezét. – Már teszem is a vizet, azonnal!

A kemencéhez ugrott, megkotorta a tüzet, aztán serényen vizet töltött az üstbe. A jegyzőné haragosan jött-ment, edényekkel csapkodott, és közben folyton dűnnyögött:

– Rettenetes! Mi mindennel jönnek ma az ember nyakára! Gyermeket fűrosztani, az én konyhamban... Aztán van valami fürdőkádja?

– Nincs – mondotta szelíden a fiatalasszony –, de egy rossz mosóteknő is jó lesz.

– Mosóteknő! Hát akkor legalább egy mosóteknőt hozzanak magukkal! Nem kívánhatják, hogy az enyimet adjam oda!

– Semmi baja nem lesz attól, ha egy gyermeket megfűröszenek benne – felelte kissé keményebben.

A jegyzőné elképedve torpant meg. Arcán a legszörnyűbb fölháborodás és sértődés jelei mutatkoztak.

– De kérem! Hogy jövök én hozzá? Hogy az én mosóteknőmben idegen gyermekeket fűrösszenek? Ki tudja, miféle nyavalyákat hordoznak be magukkal a házamba! Ez hallatlan, kérem!

A fiatalasszony összeszorította a száját és hallgatott. Szeme összetalálkozott a cselédlány részvevő tekintetével. Az lopva úrnőjére nézett, s hogy éppen elfordult akkor, lenézéssel legyintett a háta mögött. Aztán megszólalt:

– Kérek majd egy teknőt kölcsön a szomszédból. Jóféle emberek, adnak szívesen.

Indult volna már, de asszonya mérgesen förmedt rá:

– Nem mégy sehoval! Nem azért fizetlek, hogy mindenféle jöttmenteket kiszolgálj!

A fiatalasszony elsápadva egyenesedett ki. Szája megrándult. Fölvette az asztalról a kicsi Ferkót. Ekkor megszólalt mellette a kislány:

– Ez a néni mért haragszik, édesanyám? Neki is menekülni kell?

Szabad kezét a kislány vállára tette, úgy felelt:

– Nem. Ennek a néninek még igen jó dolga van, az a baj. Gyere, kislányom, keresünk jó embereket.

Az ajtó felé indult. A küszöbön fölnézett rá a gyermek.

– Ugye, édesanyám, ez a néni rossz és megveri a jó Isten, amért nem akar kicsi Ferkónak tejet adni, és meleg fürdőt?

A fiatalasszony nem felelt. Csöndesen betette maga mögött az ajtót, kiment a házból. A kapu előtt egy pillanatra tanácstalanul megállt. Ekkor zajt hallott maga mögött. A cselédlány jött szaladva a ház felől.

– Tekintetes asszony, drága – lihegte izgatottan –, oda tessék menni, jobbra a második házba! Ágnes néném lakik ottan, szegény emberek, de van szívéük a nyomorúsághoz. Ezek itt – fejével megvetően bökött a ház felé – szőrösszívűek. Az én asszonyom is hátában viseli a lelkét...

– Julcsa! Julcsa, te! Hol tekeregsz megint?

A leány megrándult.

– Isten megáldja, tekintetes asszony – súgta –, jobbra a második házba tessék...

És már szaladt is vissza a konyha felé.

Szűk udvarú, alacsony kis ház volt, ahova a fiatalasszony bekopogott. Töpörödött, fejkendős öregasszony nyitotta ki előtte az ajtót, de ki is tárta szélesre mindjárt.

– Jaj, édes lelkem, hát honnan gyűnnek? Olyan messziről? Jaj, édes Istenem, szegény kis gyerekek! Tessék már befelé gyűnni, ide tessék a tisztaszobába...

tiszteljenek meg bennünket egy kis frustukkal... Meleg vizet? Hogyne, azonnal csinálunk... Hogy három napja nem tudta megferesztetni a kis lelket? Jaj, édes Istenem, édes kis bogaram... tejet is, hogyne... igaz, hogy már csak egy kevéske van, mert a többit éppen az elébb vittük el a csarnokba, de talán elég lesz, ami van... Tudja, lelkem, ezt magamnak szoktam megtartani egy kis kávéra... mert én, lelkem, vén fejemre már csak a kávét bírom enni... dehogy, hát persze, hogy odaadom, ne tessék már megsérteni engem, az ilyen vénasszonynak nem olyan fontos már. A gyerekek pedig kell... fölmelegítjük, hogyne... tessék csak nyugodtan leülni, s falni valamit addig... elfáradhatott maga is, szegény lelkem, amíg ideig elgyütt... jaj, milyen gonosz világ ez, milyen gonosz...

A falu fölött akkor váltak ketté az őszi felhők, s a nap úgy ragyogott be a kicsi ház ablakán, mintha nem is őszi, de tavasz lett volna a világban.

Három héttel később, egy szeles, fagyos téli estén, mikor a fiatalasszony átmént az istállóba, hogy utánanézzon a lovaknak, szekeret látott állni az úton. Amióta menedéket kapott a tanyán egy távoli rokonuk jóindulatából, sokszor látott szekereket jönni s megállani az úton, ahogy a nagy vihar ide-oda sodorta rajta az embereket, akár a gazdátlan őszi lombot. Nem figyelt rá különösebben, mégis hallotta a majorosné sipító hangját:

– Nincs hely, kérem, tessék megérteni! Istállóban sem, sehol! Nincs se szénánk, se zabunk, mindent elvittek a katonák! Tele vagyunk katonákkal és menekültekkel, kérem. Ha azt mondom, hogy nincs, akkor nincs! Tessék megérteni!

Valahol becsaptak egy ajtót, aztán csönd lett. Fojtó, alattomos, szomorú csönd. A szürkület denevérszárnya már a földet söpörte, s a szél, ahogy hidegen és barátságatlanul végigszaladt a tanya fölött, s tova az úton, csupa idegen szagokat söpört maga előtt, csupa kietlenséget.

A fiatalasszony megborzongott az idegen tél szagától. A végtelen, hideg országutakra gondolt, melyek végignyúlnak az idegen földeken, s tele vannak hontalan emberekkel, otthontalan gyerekekkel, asszonyokkal, kik előtt úgy tornyosul a holnap fekete kérdőjele, mint egy jéghegyre fölkanargó, nagy, sivár országút, melynek vége halálba és semmibe nyúlik.

Összehúzta nyakán a hazai condrabekeszet – valamikor az ura járt vadászni benne, szép, hallgatag, székely fenyvesek közé –, és gyors léptekkel kiment az útra.

Sötéten, árván állott a szekér a sipító szélben. Hangok nyöszörögtek rajta, sírás, sóhajtozás hallatszott.

Egyenesen a szekérhez ment, s megállt mellette.

– Jöjjenek be – mondta –, akárhányan is vannak. Valahogy elférünk. Nem indulhatnak bele az éjszakába. A lovaknak is csinálunk helyet.

Mocorgás támadt a szekeren. Egy ember s egy asszony szállottak le róla. Az ember kezében ostor volt.

– Csak ketten vagyunk. Nagyon szépen köszönjük. Már három helyen kiutasítottak.

Ekkor megszólalt az asszony. Vastag kendőkbe bugyolálva olyan volt, mint egy nagy, mozgó csomag.

– Nincs ma az emberekben semmi jóérzés, semmi szánalom másokkal szemben. Nincsenek tekintettel a mások bajára.

Úgy rémlett, mintha már hallotta volna valahol ezt a hangot. De nem volt ideje gondolkozni ezen.

– Hajtsanak be ide az udvarra! A lovakat majd elrendezzük.

S már nyitotta a kaput. Aztán segítette kifogni a lovakat, a sajátjait összébb kötötte, s helyet csinált az istállóban. A házból előjött Jóska gyerek is, és szénát dobott a lovak elé, szalmát hanyt alájuk.

Csak bent, a petróleumlámpa halvány fényénél nézhették meg egymást. A férfi félszegen hajolt meg.

– Még be sem mutatkoztam. Csetei Dezső főjegyző. A feleségem. Kunkápolnásról menekülünk.

– Mindenünk odaveszett, lelkem, mindenünk – siránkozott a nagy, kövér asszony, mialatt kihámozta magát a sokféle kendőből és kabátból –, sok szép bútorom, sok drága holmim... Ha látta volna, milyen lakásunk volt...

Egymásra néztek. Egy pillanatig döbbenve álltak ott, aztán a fiatalasszony elmosolyodott.

– Láttam. – De gyorsan hozzátette: – Foglaljanak helyet, azonnal hozok forró teát. Elnézést kérek, de sajnos valami nagy kényelem nincsen nálam, magam is menekült vagyok.

– Honnan asszonyom? – nézett rá érdeklődve a jegyző.

– Csikmadarásról.

– Hát borzasztó, ez borzasztó...

– Dehogyan borzasztó – mosolygott rá –, csak kissé nehéz. De lesz majd jobban is, ha újra visszamegyünk.

– Ne is tessék mondani – legyintett a jegyző –, nem is akarok rá gondolni...

– Mit találunk otthon? – szólt közbe nyöszörgő hangján az asszony. – Mi lesz addigra a drága bútoraimmal, edényeimmel, mindennel, amit összegyűjtöttem? Ez a néhány szőnyeg maradt, amit el tudtam hozni ezen a vacak szekeren! Hogy tudom mindazt újra beszerezni? Belepusztulok ebbe a nyomorúságba!

A fiatalasszony halkán, dallamosan fölnevetett.

– Nem pusztul el olyan könnyen az ember, asszonyom. Minden életmódot meg lehet szokni, csak egészséges legyen a család, s itt bent – a szívére mutatott – rendben legyen a számadás.

A jegyzőné fáradtan legyintett. Szeme végigfutott a tanyai cselédház földes padlóján, egyszerű paraszti bútorain.